

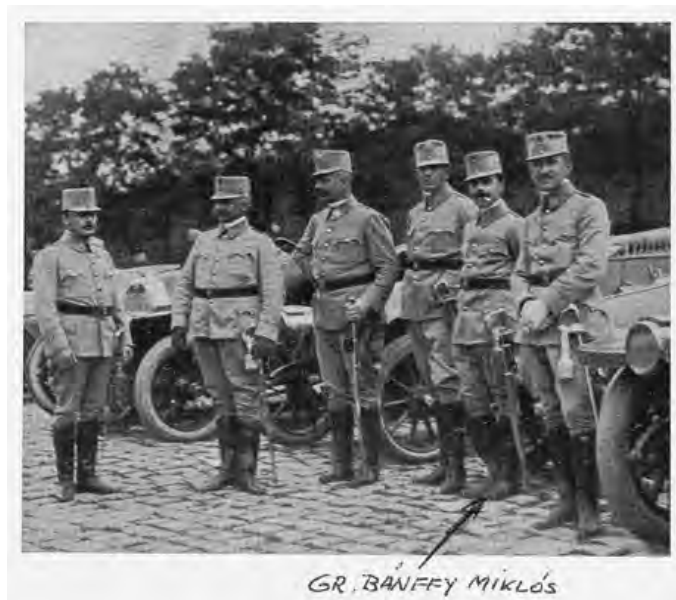
EGY CÍM MAGYARÁZATA

– „A borvörösös bársonytól a csukaszürke posztóig” (Gróf Bánffy Miklós, az utolsó koronázás főrendezője)

A 2016-os év iv. Károly megkoronázásának az emlékéve, az év során számos ezzel kapcsolatos esemény zajlott le. Az emlékév nyitóeseménye az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet kiállítása, amelynek címe *A borvörösös bársonytól a csukaszürke posztóig*. A kiállítást Prőhle Gergely, az Emberi Erőforrások Minisztériumának helyettes államtitkára nyitotta meg, az esemény házigazdája Dr. Ács Piroska igazgató, a kiállítás kurátora pedig e sorok szerzője volt. A tárlat a Krisztina körúton, az Áldásy-palota szalonjában július 9-től szeptember 8-ig volt látogatható, illetve egy változata a társkurátorok, Rákossy Anna és Maczó Ferenc részvételével a Tihanyi Bencés Apátságban, iv. Károly emlékszobájában ez év novemberéig látható.

Gróf Bánffy Miklós sokoldalú tevékenységének egyik legemlékezetesebb, leggyakrab-

ban emlegetett mozzanata a koronázás megrendezése volt – alighanem ez az egyik legnépszerűbb a külföldi recepció körében is. Számtalanszor idézik a szépirodalmi igényességgel részletező, ugyanakkor nyilván szubjektív leírását a koronázásról,¹ amelyet egyszerre igyekezett külső szemlélőként visszatükrözni, de nem tagadhatja, hogy a kulisszatitkok mindenikét ismerte. Egyszerre történelmi tabló, dokumentum, ugyanakkor a

világháború árnyékában lezajló fényes események groteszk lenyomata is. A harctérre ő maga is bevonul, a kor számos arisztokratájához hasonlóan egy különleges alakulatba, az automobilista különítménybe kerül.

Életének egyik szakmailag is meghatározó mozzanata, hogy 1912-ben kinevezik az Operaház intendánsának. Ez nagy kihívás és egyben hálátlan feladat is, hiszen Budapest színházi világa nem igazán tudja, kicsoda ő, sokkal inkább az intendánsi székbe ültetett erdélyi grófnak, levitézlett főispánnak látják, mintsem zene- és színházértő embernek. Amikor azonban elkezd a válságkezelést – hisz az Operaház zűrös állapotai miatt kerül az intézmény élére –, akkor megmutatja, hogy ezen a területen is mire képes. Az intendánsi feladatkörében az Operát helyezi előtérbe, a Nemzeti Színházban megalégszik

¹ Bánffy Miklós: *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írások*. Polis, Kolozsvár, 2012. 49–55. o.

azzal, hogy Hevesi Sándort nevezeti ki főrendezőnek. A tervei megvalósításába azonban beleszól a világháború. A színházi életben betöltött szerepe, ugyanakkor származása révén is bekerül a koronázás körül bábáskodók közé, nem is akárhogyan, hiszen a koronázás művészeti bizottságának vezetője lesz.

Nem egyedi eset, hogy a család tagjai a koronázási ceremónia aktív szereplői. A dokumentumokból kiderül, hogy a Bánffy család többször is jelentős szerepet játszott ilyen esetekben, amiből néhány mozzanat napvilágra is került. Nevezetesen az, hogy Ferenc József 1867-es megkoronázásának idejére a Bánffy család már többször vett részt ilyen eseményeken.

Nem is akármilyen tisztséget ruháztak id. Bánffy Miklós grófra, Bánffy Miklós nagypapjára – a főrendiház május 6-án tartott ülésén a koronázási hitlevél átadására kéri fel az alábbiak kíséretében: „megválasztottak a felsőháznál, a hitlevél készítőin s az elnökön kívül Girk pécsi, Pankovics munkácsi püspököt, gr. Károlyi Gy., gr. Nádasdy L., gr. Zichy B., gr. Andrássy M., gr. Bánffy M., gr. Waldstein J., gr. Széchenyi K., a képviselők közül: Horváth A., b. Miske I., Mocsonyi S., gr. Zsigray F., Túry G., Domokos L., Botka M., Szász

K., Nagy L., Molnár P., Huszár, Ivánka Zs., Opicz S., Vecsey Oláh K., b. Ambrózy L., Kudlik I., Kuba J., Dimitrievics M., Mihályi P., Perczel P., Kardos K., Karácsonyi F., b. Wodianer A. A korona vitelére: a felsőháztól gr. Károlyi Gy., gr. Festetics Gy., gr. Batthyány ifj., gr. Pejachevich G., a képviselők közül Bánó J., Inkey J., Vojnics B. és Dózsa D.”

A *Koronázási Albumból* azt is megtudhatjuk, hogy milyen pompával vonultak fel: „Mindezek díszkocsikban és fényes öltönyökben Budára mentek és a' belügyminisztérium elnöki irodájában összegyűltek, hogy innen a királyi várpalotába menjenek át, hol mindjárt megérkeztek után a trónterembe eresztettek. Nemsokára ezután megjelent Ő Felsege magyar tábornoki egyenruhában, körülvéve fényes udvari kísérete által.”

De nem csupán id. Bánffy Miklós vesz részt Ferenc József koronázásán, amelynek egyik legfontosabb mozzanata az aransarkantyús lovagok avatása – ez alkalommal harminc nemes urat üttettek lovaggá az alábbiak szerint: „Ő Felsege kivonta azt hüvelyéből és megérinté vele háromszor a vállát minden aransarkantyús vitéznek, kiknek sora már előbb Ő Felsege elé terjesztetett jóváhagyás végett. Az országbíró és a m. k. minister Fes-

A koronázási eskütétel 1916. decembe 30-án

Szilágyi Ákos

KOSSUTH LAJOS TORINÓBAN

Tarr Bélának szeretettel

Kossuth Lajos Torinóban
meglátta magát egy lóban
az is lehet nem is ő volt
hanem az a bajszos ápolit
ne kérdezzük ne firtassuk olyan régen volt

mellette állt neve nincsen
vagy ha van hát neve Nietzsche
úgy nézték el ketten a lót
mint álomból néznek valót
valót amely elközeleg valót ami nincs

a négy lóból volt az egyik
kérték menni szíveskedjék
hej de a ló meg se moccan
pedig nem is volt még rozzant
Rosinante Rosinante te búsképű ló

odalépett akkor Nietzsche
hogy a kocsis rendre intse
de az ostor épp rávágott
lóvá téve a világot
most légy okos Sancho Panza Puskás Öcsi bá

felzokoga akkor Nietzsche:
hát nincs Isten ki segítsen?!
így borult el a világló
tudván tudva: a világ ló
Upanisádokban így van hogy a világ ló

elragadta a végérzet
de akkor már igen vérzett
szíve helyén vérzett az úr
ahová majd kipenderül
nem ilyen lovat akart ő – zokogott a ló

Kossuth Lajos Torinóban
látta Nietzschét de valóban
konflislóra ráomlóban
a világot siratóban
és nyakába borult Isten mint a lónak ő

(Kossuth Lajos 1894-ben halt meg Torinóban. Nem kizárt tehát, hogy ott állt 1889. január 3-án a Via Carlo Albertón a csődületben, amit egy nagybajszú férfi – a paralitikus sokkot szenvedett Friedrich Nietzsche – okozott, amikor zokogva a kocsisa által ütlegelt konflisló nyakába borult. Ez annál is kevésbé kizárható, mivel Kossuth ekkoriban a nevezetes utca által határolt tér másik oldalán, a Via dei Millén lakott. A szöveg itt dalként, a szerző előadásában is meghallgatható: http://www.szilagyiakos.hu/hang/20130111_litera_KossuthLajosTorinoban.mp3)

tetics gróf felváltá szólították a lovaggá ütendő vitézeket, kik mély meghajtással a trónhoz léptek és Ő Felsége előtt a második lépcsőre térdeltek. Az ezen alkalommal előhitt »equites aurati« voltak: Almássy Vincze, Apor Géza báró, Bánffy György gróf, Eszterházy András gróf, Friedeczky Timót képviselő, Huszár Ágoston, Kardos Kálmán képviselő, Latinovics Albin cs. k. kamarás, Lazanszky Sándor gróf, Mednyánszky Dénes báró, cs. k. kamarás, kellemesi Melczer István titkos tanácsos és k. személynök, Nákó Kálmán gróf, cs. k. kamarás, demeteri Németh János földbirtokos, Nyáry Jenő báró, cs. k. kamarás, Radványi Sándor udvari titkár, Semsey Lajos cs. k. kamarás, Szapáry Antal gróf, cs. k. kamarás, szitányi Szitányi Bernárd képviselő, Te-

leky Sándor gróf, Torkos László ministeri titkár, Vietoris János képviselő, Vojnits Jakab földbirtokos. Midőn vége volt a lovaggá ütésnek, Ő Felsége rövid időre a sekrestyébe vonult. Ez időközben mindenki, Ő Felsége közvetlen kíséretén kívül, kiment a templomból, lóra ült és alakítá a menetet. Rövid idő múlva Ő Felsége kijött a templomból, a csatlós és a magyar kir. főkamarás segítségével lóra ült.”

Gróf Bánffy György többszörös szerepet tölt be. A lovagi avatáson kívül a vármegyék és városok bandériumai az ország négy kerülete szerint – Dunán innen és Dunán túl, Tiszán innen és Tiszán túl – négy főcsoportra voltak felosztva. A tiszántúli csoport Erdély bandériumait is magában foglalta: „Minden

csoport élén egy fiatal mágnás volt mint rendező, magyar díszöltönyben. Ezen négy mágnás volt: Bánffy György, ifj. Teleky Samu, Wenkheim Frigyes és Csekonics András gróf. Az egyes bandériumok egyáltalán három tagból állottak; de volt megye, a mely hatot, sőt hetet is küldött.” Nem csak a korabeli lapok tanúsága, hanem a rendkívül pompás díszmagyar egyenruhába öltözött Bánffy Györgyről fennmaradt fénykép is dokumentálja az eseményt.

Bánffy György fényképe Ferencz József koronázása idején (1867) díszruhában

Egyrészt a család szerepe miatt nagyon jelentősek a korábbi, 1867-es koronázás Bánffy családra vonatkozó részletei, másrészt azt is tudjuk, hogy édesanyjuk halála miatt Bánffy Miklósnak és nővérének, Katinkának nagyon szoros kapcsolata volt édesapjukkal (aki soha nem is nősült újra), ezt a számos fennmaradt és részletes leírásokat tartalmazó levél is iga-

zolja. Különösen érzékletesek azok a részek, amelyek ünnepeket és katonai parádákat írtak le. Ilyen például Miklós levele egyik londoni utazása alkalmával: „Az élet itt bizony nagyon drága, de legalább lát az ember valamit. Ma volt a király úgynevezett születésnapja. T.i. a király ősszel született, de most ünneplik, mert most van a *season*. Paget Ilnával cousinjához, Mr. Mellon-hoz voltunk híva a katonai parádét megnézni. Igazán gyönyörű volt! A Whitehall előtti téren nagy négyszögben voltak a gárdák felállítva Horsegardeokkal és gyalogos gránátosok. Jött a király lóháton, az egész udvar, mindenféle furcsa maharadzsa stb. A királyné és hercegnék kocsin. A királynak remek lova volt, nagyon jó volna neked. A királyné fogata gyönyörű volt, a többi udvari fogat inkább gyenge, a mieink szebbek, a király nagyon kövér. Voltak igen furcsa indus hercegek kiknek ilyen fővegük volt, és különben egészen európai ruha. Este a hadügyminiszterhez voltam híva egy óriási rout-ra, hol olyan tolongás volt, hogy az ember nem tudta, hogy mi csoda admirálisnak, vagy nagykövetnek tapod a lábára – itt gyönyörűek az uniformisok. Huszárok tulajdonképpen már csak itt vannak.”²

A koronázásról édesapja nyilván számos emlékét osztott meg, akár családi okokból, akár annak a gondolatnak a mentén, hogy ezeket az információkat fia hasznosíthatja a koronázás megrendezése alkalmával. A szervezők közül majd’ mindenki visszanyúl a korábbi tradíciókhoz, például Tisza Isván is, aki Zita királynő kérdésére, hogy mi a pontos teendője és mondanivalója a koronázás során, azt üzeni Kállay Erzsébet udvarhölgyön keresztül, hogy éppen ugyanúgy kell viselkednie, mint Erzsébet királynőnek a koronázása alatt. Sőt a történelmi hűség kedvéért a korabeli lapokból másolatot készíttetett a számukra: „Intézkedtem, hogy az 1867-i koronázási ünnepélyeknek itt a koronázás meglévő leírását mielőbb lemásolják, s amint lehet el fogom azt küldeni. Ez a program természetesen változást fog szenvedni annak

² Bánffy Miklós édesapjának, Bánffy Györgynek címzett levele Londonból, 1905(?). Kolozsvári Állami Levéltár, Bánffy-fond.

Várbeli előkészületek a koronázásra
(Fortepan-felvétel)

lovasmenettel egybekötött és szabad ég alatt lefolytatandó részeiben, amelyek azonban a királyné szerepét nem érintik, miután ő a koronázási templomból visszahajtat a palotába és csak a díszbédén vesz újból részt. Azt hiszem tehát, hogy a ceremóniának a reá vonatkozó része nem fog lényegesebb változást szenvedni. A koronázás alkalmával nem kell a királynénak beszédet vagy szóbeli nyilatkozatot tennie, az 1867-i Pesti Naplóban utána nézve úgy látom, hogy általában csakis egyszer, az országgyűlés azon küldöttségének fogadása alkalmával került arra sor, amely egyenesen a királynét kérte fel, hogy magát megkoronáztassa.”³

Ugyancsak Tisza István levelzéséből derül ki az a tény, hogy az 1916-os koronázáson ismét jelentős szerepet játszik az akkor már idős gróf Bánffy György: „Ime a felkérés a zászlós urak számára: Gr. Akónyi Sándornak, gr. Bánffy Györgynek, gr. Csekonics Endrének, hg. Esterházy Miklósnak, gr. Lónyay Albertnek. Igen tisztelt barátom! Az Ő Felsegeiknek budapesti tartózkodása idejére kiadott hivatalos programot mellékelve, mint zászlós urat, arra kérlek, hogy holnap, december 27-én délután ½ 6-kor és 28-án d. e. ½ 11-kor a királyi várpalotában megjelenni szíveskedjél. Igaz tisztelettel vagyok őszinte hived Tisza.”⁴

Bánffy Miklóst, éppen úgy, ahogyan a többi művészt, teljesen lekötötték a koronázás tenni-

3 Gróf Tisza István összes munkái. Az Országos Tisza István Emlék-bizottság kezdeményezésére és támogatásával kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, vi. kötet (1916. június–1918. október között írt levelek).

4 Uo.

valói, hiszen tudjuk, hogy nagyon rövid idő állt rendelkezésre, az előkészületekre csupán huszonhat nap, telis-tele rengeteg bosszankodással a számos felmerülő akadály okán, fogcsikorgatással a szűkös költségvetés, valamint a háborús anyagihiány miatt: „Mindenki izgatott, mindenki kérdez valamit. Jekelfalussy Zoltán és Bánffy Miklós mindent elintéznek, finom érzékkel mindent észrevesznek. A rendezés tökéletes (...) pedig három hét alatt kellett mindezt elintézni.”⁵

Mindez azonban nem akadályozta meg Bánffyt abban, hogy a legkisebb részletekre is odafigyeljen és kitalálja azt a drámai fordulatot, amely során a koronázás mégiscsak

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

egy drámai összecsapás színtere lesz. A nagyon rövid idő, a viszonyok, a kedvezőtlen időjárás mind nem kedveztek a szervezésnek, a korabeli fényképfelvételek jól tükrözik az állapotokat – a nézők egyike-másika azt hitte, hogy tévedésből az ostrom képeit állítottuk ki. Az előkészületeket, a feszültséget, az erőfeszítéseket Bánffy így írja le: „A művészekkel szerencsém volt. Jobb munkatársakat nem is kívánhattam magamnak. (...) A Dísz téren, azokban a bolthelyiségekben, amelyekre Zala mester anyala a lábujjával mutat, helyezkedtünk el, az volt a mi központunk. A leg-hosszabb helyiségben széles rajztáblák sorakoztak a homlokzat hosszában, melyeken az

5 Dobay István: „A Társaság”. *Érdekes Újság*, 1917/1. 17. o.

építészek: Györgyi Dénes, Kós Károly, Pogány és olykor Lechner öles rajzsínekkal pontos terveket kellett papírra vessenek, miatta a hátuk mögött a fiatal Lehoczky hatméteres címereket írt a falra. Közben a sarokban hol gipszeket öntenek, hol papírmásét pacsokolnak... A szomszéd szobában lécből öszszerótt csontvázakon szobrok dúcosodtak nagy sietséggel, mintha a figurák máról holnapra híznának kerekre. A terem legvégén írógép kattogott szüntelen. Nemez-, posztó- és bársonyminták garmadája mellett, mintázni való agyagládák, pláztolinkockák, gipszöntő vedrek, enyves papírlemezok között bukdácsol az ember, míg egyik ajtótól a másikig eljutott.

(...) Ebben a boszorkánykonyhában én viseltem a főszakácsnak kissé komikus szerepét, ki minden fazékba belekóstol és minden tepsibe beledugja az orrát. Nem lehetett ez másként, hiszen az egész díszítésnek a felelőssége rajtam volt, és engem szidtak volna azután (mint ahogy szidtak is), ha valami nem jól sikerült. Az egész rendezésbe egysé-

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

get hozni, a koronázás minden egyes fázisának a maga fontossága szerint kellő keretet adni, ez volt minden feladatomból; ezért bizony bele kellett kontárkodni mindenki mesterségébe. Azon a négy héten teljesen annak a munkának éltem..."⁶

⁶ Bánffy Miklós: i. m.

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

Biztosan ismerte az 1867-es *Koronázási Albumot*, és talán édesapja emlékképei saját aransarkantyús lovaggá avatásával is keveredhetnek a fantáziájában, amikor a korábban méltóságteljes jelenetet szándékos ellenpontozással építette fel, és a Mátyás-templom belseje egészen ünnepi köntösbe került: „És ha a szem fölhaladt a pillérek hosszan leomló bársonyburkolásán, ha követte fölfele azokat a vaskos, függélyes ráncokat, melyek mozdulatlan hullásokban, valami óriás orgonának sípjaként vezettek a magosba, oda-fönn a csúcsos boltozás alatt széles karikában fehér tűzkörök úsztak, mint a szentek feje mögé íródó glória, az ívek áthajlását betöltve széjjelszóródó fényporokkal...”

Külön gondot fordítottak arra is, hogy minden mozzanatot híven megörökítsenek az utókor számára, mind a festők, mind fotografusok segítségével: „Majd a fényképezők is megérkeztek és velök Felix Schwormstädt festő, e kiváló grafikus a német *Illustrierté*-nek, mely egyedül volt a világjáró képeslapok közül az ünnepségen képviselve. A fényképezők a leborított szószekben bújtak el, szegény Schwormstädt pedig alatta, bársony sátorbura alá szorult. Igen jól végezte a dolgát mégis, és ez az a színes kép, mely tőle az *Illustrierté*-ben megjelent. Az egyetlen, mely valamennyire megközelítette azt a pazar fényhatást, melyben azon a napon pár mulandó óráig gyönyörködtünk...”⁷

⁷ Uo.

Miközben az egész ország díszruhákat ölt, ő maga is az alkalomhoz illő, csodás meggyipiros mentét visel: „Az utolsó nagy alkalom a különleges díszruhák felvonultatására iv. Károly koronázása volt, 1916-ban. (...) Egyes családokban az ősök ruháit is elővették. A legrégebb kétségkívül Esterházy Miklós ruhája volt, amit akkor Mátyás király mentéjének tartottak. Azóta bebizonyosodott, hogy az öltözet xvi. századi, Mátyás király nem viselhette, de így is ez a legrégebb magyarországi férfi ruhadarab, melyet az Iparművészeti Múzeumban őriznek.”⁸

A tökéletes bársony belső, az ország legkápázatosabb díszruhakölteményei, az arisztokrácia színe-java a front jeges levegőjével keveredik; a háborúban hősök, csillogó érdemrendekkel és szétroncsolt végtagokkal. Bánffy bizonyára pontosan tisztában volt azzal, hogy az avatásra csakis a királyné és kísérete távozása után kerülhetett sor: „Az oltártól jobb kézre eső trónuson ült a mise után a király. Termetét beborította a koronázási palást, fején a korona díszlett. Az aransarkantyús vitézek közül először az igen súlyos sebesült Tisza Lajos gróf járult a király elé. (...) A király a sötétre befuttatott széles ország kardjával megérintette vállát. Az új aransarkantyús vitézt azután ketten felemelték. Utána egy féllábú

8 F. Dózsa Katalin: „Királynék díszmagyarban. Magyar női díszruhák”. *Rubicon*, 1990/6. 21. o.

hős következett: Roszner István báró. (...) Azután jött a többi negyven sarkantyús vitéz (...), mikor az utolsó is meghajolva távozott, a király is kissé meghajolt.”⁹

Így szól a tárgyilagos leírás – az igazi hangulat visszaadásában és annak az ellentétnek a leírásában ugyanakkor, amely önkéntelenül is a legnagyobb díszlet-, jelmez- és rendezői teljesítménye lett, itt is Bánffyt érdemes leginkább idézni: „Midőn a templomban megapadt a tömeg, a palotahölgyek lassan lejöttek a bal oldali karzat lépcsőjén. Ekkor vehettem őket jobban szemügyre. Ahogy így egyenként-páronként, fokról fokra szállva közeledtek a közbülső járó felé, csupa ezüst-aranyruhákban, skófiomos szoknyákban, érctüzü csipkében – akár régi nagyszonyok elevenedtek volna meg –, váltak elhaladó, tovatűnő valósággá. Családi ékszerrek, gyémántok és gyöngyök, smaragdok és rubintok láncai tűzdeltek fehér izzású vagy színesen égő csillagsorokat a hajukba, a menték prémjére. Az orgona halkán görgő hangcsörgedezéssel kísérte a lépésüket, ameddig hosszan elnyúló csoportjaik százszoros szépségben kihaladtak végre mind... A templom teljesen kiürült. Ismét csak a karmazsinszőnyeg és a piros bársony vöröslött mindenfelől, mint a kapuk megnyíltakor, de most, mi-

9 Kajtár István: „Állami ceremóniák és rítusok a dualizmus korában”. *Jogtörténeti Szemle*, 2007/különszám. 5–9. o.

Magyar díszőrség a Mátyás-templom bejárata előtt

után az a sok vakító pompa kivonult belőle, majdnem komornak tetszett minden. És akkor e bíboröböl nyílásában oldalt megjelentek a fölavatandó »equites aurati«, az »arany-sarkantyús lovagok«.”¹⁰

Bánffy Miklós megcsillogtatja rendezői zsenialitását, egyszerre szerzi meg az első világháború legpompásabb, égen-földön fellelhető kelméit, és ezzel szikrázó ékszerdobozzá varázsolja a Mátyás-templomot, amelynek pompás bársonyai között még siralmasabbak, még elrettentőbbek a frontharcos vitézek posztó-egyenruhái, amelyek egy hosszabb folyamat során alakultak ki: „Az osztrák–magyar hadsereg elsősorban szürke színárnyalatokban gondolkodott az új ruházat bevezetésénél. A csukaszürke, kőszürke, vaszürke és kheki színek közül végül a legelső választották ki a döntéshozók, főként azért, mert a hadsereg egy része (a vadász, ill. műszaki csapatok) már korábban is ilyen színű ruházatot viselt. Mivel gyakran találkozni téves meghatározásokkal a csukaszürke (*hechtgrau*) szín kapcsán, ezért röviden célszerű bemutatni magát az árnyalatot. A »régik« csukaszürke valójában egy világos-kékes tónusú. Az 1908-ban bevezetett ruházat ettől eltért, némileg szürkébb, tompább színhatást eredményezett, de továbbra is kékes árnyala-

tú maradt. Érdekesség, hogy a korabeli fekete-fehér műtermi felvételeken a csukaszürke ruha egészen világos, szinte fehér színben jelenik meg. Az új ruházat hivatalos bevezetésére 1908-ban került sor, ekkor első lépésben a gyalogság és az egészségügyi csapat részére rendszeresítették a csukaszürke ruházatot, a már eleve ilyen ruhát viselő csapatnemek pedig csukaszürke köpenyt kaptak. A következő évben az új szint a lovasság és a méneskar kivételével az egész haderőre kiterjesztették.”¹¹

A mozgósításkor a frontra induló első vonalbeli alakulatok már csukaszürkébe öltöztek, a népfelkelők nagy részét viszont még a régi ruházattal szerelték fel. A felsőruházat nagyrészt posztóból készült, amelyet birkaagyapjából állítottak elő. A megszótt textíliát egy ványolásnak nevezett eljárás során összetömörítették úgy, hogy a szálak egymáshoz tapadtak olyannyira, hogy a megfelelően elkészített posztó széléből nem lehetett az egyes szövetszálakat kitépni. A korban ez volt a legelterjedtebb egyenruha-alapanyag, előnynek számított a jó hőszigetelő képessége (még a nedves, vizes posztó is melegen tartotta a viselőjét), tisztítása azonban meglehetősen körülményes volt, továbbá tároláskor óvni kellett a molyoktól.”¹²

¹¹ vob, Zirkularenordnung vom 15. Juni, Abt 13. Nr. 1062.

¹² Bálint Ferenc: *Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének egyenruhái 1914-ben.* <http://m.cdn.blog.hu/na/nagyhaboru/image/>

¹⁰ Bánffy Miklós: i. m.

Az aransarkantyús vitézek

Felix Schwormstädt festménye az *Illustrierte* számára

Bánffy Miklós így írja le őket: „Vagy ötvenen lehettek. Csupa frontharcos tiszt. Csukaszürke egyenruhák. Kopottak. Foldozottak. Elnyűtt bőrövek, megbámult szíjak. A fáradt bakancsokon meglátszott, mennyit kéfélték erőszakosan, hogy kifényesedjenek valahogy. Az élükön mankósok, falábosak. Sántítva, kopogva, nehéz lélegzéssel. A harctér tragédiája ömlött be az ajtón, lepte el az oltár előtti térséget, hol még néhány perccel azelőtt minden csupa ragyogó csillogás volt. Néhanyan, a nyomorékbak székekre omlottak. Az épek – azok, kiket megkímélt a sors – me-rev, katonás vigyázzállásban sorakoztak. A blúza mindnek telis-teli volt vitézségi éremmel, signummal, rendjellel. Szótlanok mind. Egymással sem beszéltek, és a szemük merdő egykedvűséggel nézett maga elé. Azoknak a tekintete ez, kik nap nap után néznek farkasszemet a halállal... Valóban a Divina Comediába illő fordulat! Csak más sorrendben: A Paradiso előbb, azután az Inferno.”¹³

workshop/ommuniform/BalintFerenc-OMM_egenruhai_1914.pdf
13 Bánffy Miklós: i. m.

Személyesebb hangvétellő, Illés Endrének tett nyilatkozatában így emlékezik: „Szóval véget ért a koronázás és már csak a befejező templomi aktus következett: az aransarkantúús vitézek, helyesebben lovagok avatása. Előbb a nagy nevek jöttek, a nagy gálák, azután az én embereim. Tudniillik úgy határoztak, hogy a háború legszebben dekorált tisztjeit is lovaggá ütük. Ezeknek persze nem volt díszmagyarjuk, ezeket nekem kellett felöltöztetnem! Rögtön tudtam, mit kell tenem! Nem öltöztettem fel őket! Jöjjenek úgy, mintha a lövészárokból jönnének, csukaszürkében, kikefélve, de kopottan, megbarnult szíjakkal, lövészárkot látott bakancsban... csillogjanak a blúzokon az arany-ezüst vitézségi érmek, azok az érmek, melyekhez annyi vér és halál tapad. És jöjjon be velük a koronázó templomba a harctér, az ágyúszó és a légnymomás! A király előrejött a szentély szélére, ahol előbb még Tisza állt, palástosan a felső lépcsőfokon. És előtte a templom zsúfolásig tele bársonyba, prémekbe, selymekbe, ékszerembe öltöztetett férfiakkal és nőkkal.

És szólították az én embereimet... Egy kétrét görnyedő emberroncs emelkedett fel az egyik székről, két mankójára nehezdedve ment a király elé. A templom hívó serege felzúgott az elszörnyedéstől. A mankós tiszt a király előtt már elvágódott volna, de tisztiszolgája odaugrott és elkapta. A nők elta-
karták a szemüket. Az udvari emberek engem kerestek a tekintetükkel! Mi ez? Vállat vontam. Mi volna? Aranysarkantyús lovagokat avatunk. A király kezében Szent István kardja háromszor érintette a csukaszürkébe öltöztetett roncs vállát. Mit részletezzem? Ötvenen lehettek. Mankóval, falábbal, fél karral, ezüst gégejúék, féltüdejúék, sipolyosak. Csupa mankókopogás, visszafojtott, majd kitörő köhögés, szaggatott, füttyülő lélegzetek. Hát nagy futkosás és harag volt, nem mondom. Hogy ezt nem kellett volna... Hogy ez botrány... Hogyan is merészeltém ezt tenni? De velem előzetesen nem beszéltek meg semmit. Utána se néztek senkinek, kik is azok a legszebben dekorált tisztok. Azért nem volt nagyobb baj.”¹⁴

A koronázás azonban bővelkedett olyan apró mozzanatokban, amelyek érdeklődésre tartottak számot, noha bizonyára nem voltak az események fősodraban. Bánffy Miklós maga akkor töltötte a negyvenharmadik évét, és ha hinni lehet Váradi Aranka sógorának, Bíró Leónak, „Bánffy Miklós csodásan daliás volt sötét meggyszín díszmagyarban”, ami fontos adalék, hiszen a korabeli fekete-fehér fotók nyomán nem lehetett megállapítani a valóban pompás ruházat színét.

A kapkodást jellemzi, hogy még az aranysarkantyús lovagok avatásánál is adódhattak bakik, amint Tisza levele is arról árulkodik, hogy az egyik jelöltet tévesen kérték fel az avatásban való közreműködésre: „Báró Jósika Samunak, a Főrendiház elnökének. 1916[.] december 23. Kedves barátom! Utólag jövök reá egy mulasztásomra, amelynek reparálására szíves elnézésedet kérve kell, hogy felkérjelek. Azt hiszem, egyszer említettem volt, hogy Károlyi Gyula is aranysarkantyús

vitéz lesz. De akkor, amidőn szívesek voltak a főrendiház által kiküldendő főrendek megbízására vonatkozó tervezetet velem közölni, nekem is elkerülte ez a körülmény figyelmemet. Úgy gondolom, Károlyi Gyula tényleg nem segédkezhet az aranysarkantyúsak lovaggá ütésénél, azt hiszem azonban, hogy ezen a dolgon Te tudsz segíteni azáltal, hogy másvalakit bízol meg az ő helyettesítésével. A történt baklövésért szíves elnézésedet kérve, szívből üdvözlöl igaz híved Tisza.”¹⁵

A koronázáson a kis trónörökös jelenléte feltűnést és külön figyelmet érdemelt. Különleges angyali szépségével és a számára Benczúr Gyula festőművész által tervezett díszruhájában nem csupán a folyóiratok címlapjára került, hanem a látogatók szívébe is beopta magát. Külön érdekesség, hogy mit olvastak neki ebben a nagyon izgalmas és különleges kötelezettségeket támasztó időszakban: a kor népszerű Sebők Zsigmond-mesekönyvei nélkülözhetetlenek voltak a kis Ottó számára. Így számol be az eseményről a Vasárnapi Újság, *A kis trónörökös és a Mackó koma* címmel: „Ki hitte volna, hogy a koronázás ünnepi fényű napjaiban a budai királyi várban szerep jut a Mackó komának is? Pedig úgy történt. Mert a fényes napokban nem csak a király és a királyné lakott a várban, hanem még valaki, akinek minden egyebek felett éppen Tányértalpú koma látszott a legfontosabbnak: a kis trónörökös. Bizony a kis trónörökös mint az Úristen minden egyéb kis családja, e napokban is a játékban lelte legnagyobb örömet. E játékok közt is a legkedvesebb volt neki a Mackó koma leporelló-kiadása, amelynek azonban csak a fele volt meg. Ez bizony nem lehet elég egy királyfinak: kifejezte tehát abbéli kívánságát, hogy adják oda neki az egész Mackó képeskönyvet. Nosza, lett sürgés-forgás a várban – a mesékben is történik ilyenkor –, siettett le Budáról Perényi báró jó kora reggel a Mackó koma kiadóhivatalába, az Andrássy-útra, ahol akkor még minden csöndben pihent. Felköltötte tehát kiadóhivatalunk egyik tulajdonosát, Singer Sándort és

14 Illés Endre: „A dilettante”. In uő: *Írók, színészek, dilettánsok. Magvető, 1968.*; ill. újraközölve in Sas Péter (szerk.): *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete.* Nap Kiadó, 2008.

15 Tisza István: i. m.

megkeresték, megtalálták az »egész« Mackó komát, azt, »ahol a koma tükörben nézi magát díszmagyarban« – ahogy a kis királyfi meghagyta. S még valaki folytatta a megbízás tökéletesebb végrehajtását. Boda rendőrfőkapitány jelent meg s ugyancsak a kis királyfi számára hamar összevásárolta a Mackó- és Tányértalpú-nemzetségről nálunk megjelent összes könyveket, majd egy tucat vastag kötetet és sietett vele vissza a várba, ahol már nagyban várta a kis királyfi. Így és nem más-kép került híres nevezetes Mackó koma a koronázás sugaras fénye közepette a magyar király budai várába.”¹⁶

Ami az esemény megítélését illeti, egy korabeli beszámoló szerint „így hát mindnyájan jól jártunk: a nemzet kapott egy valamit ígérő királyt (meglássuk, mit vált be), a király kapott egy koronát, és a publikum kapott egy jókora náthát, nyögje egészséggel.”¹⁷

Maga Bánffy pedig arról számolt be, hogy a „[k]oronázás után a király kihallgatáson fogadta gróf Bánffy Miklóst és Jekelfalussy Zoltánt, mint a koronázási ünnepet rendező bizottság elnökeit. A király a koronázás lefolyásától el volt ragadtatva, megemlítette, hogy úgy az ő, mint a királyné emlékezetében örök időkhig megmaradnak e nap eseményei. (...) Ezen a napon, 1916. december 30-án érkezett meg ellenségeinknek a békeajánlatunkra adott elutasító válasza...”¹⁸

A nevezetes esetről Illés Endrének úgy fogalmazott: „Elsímult nagyon gyorsan, elsímult, a király még aznap délután visszautazott Bécsbe! Nem az aranyarkantyús roncok miatt. A bécsiek tervezték ezt így. Nekik ez nagy elégtétel volt. Estére, másnapra mindenki elfeledkezett róla, mi történt ott az ol-tár előtt!”¹⁹

Mindennek dacára ez a ködös decemberi nap az első világháború árnyékában, a maga összes szépségeivel és botrányaival hamarosan feledésbe merült – sajnálatosan Bánffy Miklós rendezői zsenialitásával együtt.

16 *Érdekes Újság*, 1917/1.

17 Lowetinszky János József naplóbejegyzése, http://magyarsvejk.blog.hu/2011/07/05/extra_az_utoolso_koronazas_magyarorszagon_1916

18 Bánffy Miklós: i. m.

19 Illés Endre: i. m., ill. Sas Péter (szerk.): i. m.

Izsó Zita

HATÁRÁTKELÉS

Kettes sorban érkeznek a faluba az emberek,
mintha mindenki tartozna valakihez.
Nyomot hagyott rajtuk a hosszú út,
egy kisgyerek szerint olyan az arcuk,
mint egy vajas felével a földre esett kenyér,
amibe beleragadt a sok piszok.
Már állni is nehezen bírnak,
harmonikaszerűen összegörnyednek,
üres tányérok szélén elnyomott csikkek,
a félelem lassan beszivárog közéljük,
víz a léket kapott hajóba,
ledőlnek a csupasz földre,
a holdat, az égre köpött, fehér meggy magot nézik.
Hamarosan elalszanak, és akkor végre elmúlik az éhség.

AZONOSSÁG

A befogadóállomáson a különböző országokból érkezők
ügyetlenül próbálták vigasztalni egymást.
Később megnyugodtak,
hogy nem kell szeretniük a másikat,
elég, ha felszednek a földről két közel azonos nagyságú követ,
és ha később távol kerülnek egymástól,
és nem is jut majd eszükbe a másik neve,
tudni fogják, hogy van valahol valakinek egy ugyanilyen köve,
amivel, bárhogy is fáj,
nem zúzott össze semmit, nem dobott be ablakot,
nem beszélt hozzá, nem pólyálta be, nem rajzolt rá filccel száját
és szemeket,
nem törte be vele az agresszívan ordibáló szőke fejeket,
csak hordja magánál, ahogy a többiek is hordják.
És napról napra egyre kevésbé érzi a súlyát.